

Aspecten van de voorstelling

3

Als je naar kunst kijkt, is vaak het eerste wat je je afvraagt: wat is er te zien? Dat is de vraag naar de **voorstelling**. Wanneer je dingen herkent, zoals een gezicht, kleding, een dier of een landschap, dan is er sprake van een **figuratieve** voorstelling. Valt er niets te herkennen, dan is de voorstelling **abstract**. Je kunt jezelf vervolgens afvragen waar het schilderij over gaat. Wat wil de kunstenaar je vertellen? Dit is het **onderwerp** of het **thema**. Veel oude kunst heeft een Bijbels of historisch thema; je kunt bijvoorbeeld een verhaal uit de Bijbel of een scène uit een veldslag herkennen. Een groep schilderijen of beelden met hetzelfde onderwerp of thema valt onder een **genre**. Je kunt dan denken aan een portret of groepsportret, een stilleven, een interieur, stadsgezichten, landschappen of zeegezichten.

De Vos schildert een Bijbels verhaal: Mozes laat de tafelen der Wet, de geboden van God, aan zijn reisgenoten zien. Het is ook

een groepsportret: de vrome en rijke Antwerpse families Panhuys en Hooftman laten zich afbeelden als het volk van God. Ook in de *Guernica*, een beroemd schilderij van Picasso, herken je verschillende van de hierboven genoemde genres. Je ziet mensen, dieren en iets van een interieur. Zie je bijvoorbeeld de lamp boven in het midden? Picasso heeft verschillende genres gecombineerd, maar geen van die genres overheerst. Het schilderij heeft wel een duidelijk onderwerp: de gevolgen van een bombardement en de woede daarover.

Op het schilderij van De Vos herken je echte mensen en ook alle voorwerpen op het schilderij lijken net echt: het is een realistische, figuratieve voorstelling. In het werk van Picasso is dit niet zo. Alhoewel je de figuren en de objecten wel kunt herkennen, zijn ze niet realistisch, niet levensecht. Zij zijn **geabstraheerd** of **gestileerd** weergegeven.

Maerten de Vos, *Mozes met de tafelen der Wet* (1574-1575).

Pablo Picasso, *Guernica* (1937).

/ Genre

Een aparte groep in de genres is merkwaardig genoeg het genreschilderij. Genreschilderijen waren populair in de Nederlandse schilderkunst in de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw. Daarop zijn vaak huiselijke tafereelen te zien. Die zien er op het eerste gezicht heel gezellig uit, maar er zit meestal ook een wijze les in verborgen.

/ Stilleven

Zoals je uit het woord kunt afleiden, zit er in een stilleven geen leven. Meestal bestaat de voorstelling uit een verzameling voorwerpen die met zorg bij elkaar zijn gezet. Zoals een tafel waar een mooi kleed op is gelegd. De schilder maakt daarop een mooie compositie met bijvoorbeeld een glas, een schaal en wat voedsel. Matisse heeft in zijn *Raam boven Tanger* op de vensterbank een klein stilleven verwerkt.

/ Landschap

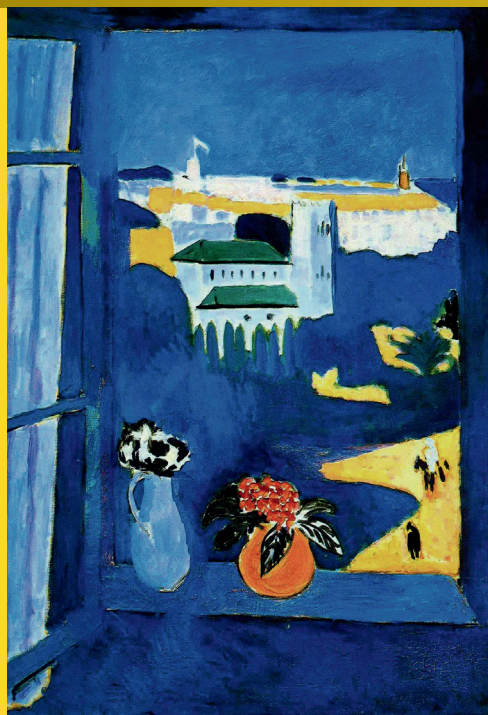
Op een landschapschilderij zie je vaak bergen, bossen of weides. Vaak speelt het weer op zo'n schilderij een belangrijke rol. De luchten en de wolken van de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilders zijn wereldberoemd. Kijk maar eens naar de prachtige wolken op het schilderij van Vermeer.

/ Realistisch en naturalistisch

Ruim 500 jaar geleden vonden mensen een schilderij pas echt goed gelukt als het precies leek op de werkelijkheid. De maten en verhoudingen, de uitdrukking op het gezicht, de details: alles moest kloppen. We noemen dit realistisch of naturalistisch. Vermeer schilderde zijn *Gezicht op Delft* ruim 450 jaar geleden. Het is bijna een fotografische weergave geworden. De plek waar Vermeer gestaan heeft, kun je nog steeds terugvinden.

/ Naar de waarneming of naar de fantasie

De kathedraal van Antwerpen is realistisch geschilderd; naar de waarneming. Vanuit haar raam kon de vrouw op het schilderij de kathedraal zo zien staan. Kunstenaars van nu vinden goed kijken nog steeds belangrijk, maar drukken in hun werk ook hun eigen gevoelens en ideeën uit. Daarbij is goed waarnemen van belang, maar ook de fantasie speelt een grote rol. In je fantasie is alles mogelijk, net als in je dromen en in de kunst: de gekste combinaties, vormen en kleuren. Daniëls heeft zijn fantasie gebruikt bij zijn stadsgezicht van Gent. Toch speelt ook hier de waarneming of werkelijkheid een rol. Kun jij ontdekken hoe?

Henri Matisse, *Raam boven Tanger* (1912).

Johannes Vermeer, *Gezicht op Delft* (ca. 1660-1661).

René Daniëls, *Gent* (1980-1981).

Henri de Braekeleer, *De kathedraal van Antwerpen* (1872).

/ Portret

Mensen laten zichzelf, hun familie of hun vrienden graag afbeelden. Nu doen we dat met een snelle foto of een selfie. Vroeger lieten mensen zich graag schilderen. In de loop van de tijd zijn er heel wat gezichten geportretteerd. Het portret heeft zich ontwikkeld tot een aparte categorie, een genre.

Wanneer iemand ten voeten uit is geportretteerd spreek je van een totaalportret. Maar er zijn meer mogelijkheden, zoals alleen het gezicht (het meest voorkomende portret), een **portret ten halve*** of een **groepsportret***.

/ Portret en profiel

Een portret en profiel is een portret van opzij gezien, zoals dat van de graaf van Montefeltro. Het gezicht van de graaf en vooral zijn neus hebben een heel opvallend profiel.

/ Portret en face

Mensen worden vaak herkend aan hun gezicht. Een portret en face is een beeld waarbij je het gezicht van iemand recht van voren ziet. *De blauwe hoed* van Van Dongen is een portret en face en een portret ten halve.

/ Zelfportret*

Een zelfportret is een portret dat de kunstenaar van zichzelf heeft gemaakt. Warhol heeft niet alleen van vele beroemdheden portretten gemaakt, hij heeft ook afbeeldingen van zichzelf in serie afgedrukt.

/ Blickrichting

Soms kijkt iemand op een portret je recht aan, maar vaak ook niet. Warhol lijkt je recht aan te kijken, terwijl de dame met de blauwe hoed onze blik ontwijkt. De graaf van Montefeltro staart wel recht voor zich uit, maar omdat het een portret en profiel is kijkt hij ons daarbij niet aan.

/ Karikatuur

Een karikatuur is een bijzonder portret waarmee de afgebeelde figuur op de hak genomen wordt. Je herkent de persoon direct, maar zijn trekken zijn door de tekenaar sterk overdreven, zoals de vorm en grootte van de wenkbrauwen, de neus, de mond en de oren van de figuur. Door de overdrijvingen is een karikatuur meestal heel expressief. Daarnaast is de figuur gestileerd weergegeven: alle onderdelen zijn in dezelfde heldere stijl getekend.

Piero della Francesca, *Graaf van Montefeltro* (1472).

Kees van Dongen, *De blauwe hoed* (1912).

Andy Warhol, *Zelfportret* (1967).

Thijs Wessels, *Karikatuur van koning Willem-Alexander en koningin Máxima* (2013).

/ **Uitdrukking, houding en gebaar**

Om het onderwerp of de betekenis van een kunstwerk duidelijk te maken, kan de kunstenaar gebruikmaken van (gezichts)uitdrukkingen, houdingen en gebaren. Twee grote keizers, Marcus Aurelius en Napoleon, zijn vereeuwigd als ruiter te paard. Marcus Aurelius lijkt rustig aan te komen rijden. Aan zijn geheven hand kun je zien dat hij mensen begroet. Napoleon trekt ten strijde en vuurt zijn paard aan, dat meegaat in die opwaartse beweging. Weer anders is de houding van de reiziger. Je ziet onmiddellijk dat hij tegen een zware tegenwind moet opboksen.

/ **Kleding en accessoires**

Met de kleding kan een schilder laten zien om wat voor persoon het gaat. Je herkent bepaalde mensen direct aan hun kleding; je ziet meteen of je met een politieman, een brandweerman of een verpleegster te maken hebt. Aan de kleding kun je ook vaak zien of iemand rijk of juist arm is. De kunstenaar kan zich hier echt in uitleven en laten zien hoe goed hij zijn vak beheerst. Napoleon

heeft prachtige kleding aan, die zijn status als krijgsheer en keizer benadrukt. Heel anders is de kleding van de ruiter van Potter; hij komt waarschijnlijk uit een veel minder rijke familie.

/ **Idealiseren**

Op Facebook en Instagram laat je mooie foto's van jezelf zien. Om er goed uit te zien heb je ze soms misschien wel wat bewerkt: je hebt je portret gefotoshopt, geïdealiseerd. Dit idee is al heel oud: kunstenaars deden het zo'n 2000 jaar geleden ook al. Als zij de opdracht kregen een portret te maken, lieten ze vaak ook de minder mooie kanten weg. Marcus Aurelius was misschien wel lang niet zo knap. Van Napoleon weten we dat het een klein mannetje was, maar daar zie je niets van terug op zijn portret.

Onbekend, *Marcus Aurelius te paard* (z.j.).

Jacques-Louis David, *Napoleon steekt de Alpen over* (1800).

Ernest Meissonnier, *De reiziger* (1878-1890).

Paulus Potter, *Ruiter op een bruin paard* (ca. 1650).

/ Verhaal

Vaak 'vertelt' de kunstenaar met zijn werk de kijker een verhaal. Veel middeleeuwse kunst gaat over verhalen uit de Bijbel. Op het *Middelrijns altaarstuk* vertelt de schilder het levensverhaal van Maria. Ieder paneel gaat over een belangrijke gebeurtenis uit haar leven. Om de kijker uit te leggen waar het verhaal over gaat, maakt hij onder andere gebruik van attributen, gebaren en houdingen.

Na de middeleeuwen komen in de kunst ook andere onderwerpen voor.

/ Personage

Een personage is een persoon of karakter in het verhaal dat wordt verteld. Het is een rol, daarom spreken we met name in de film over personages. In de beeldende kunst kun je de hoofdpersoon het belangrijkste personage van een werk noemen. Op het *Middelrijns altaarstuk* zie je Maria op ieder paneel terugkomen. Je herkent haar aan haar blauwe mantel en het gouden aureool om haar hoofd.

/ Vertellend, verhalend

De verteller is degene die het verhaal vertelt. Dit hoeft niet per se iemand te zijn die aan het verhaal meedoet, hij of zij kan er ook 'boven' staan en alles zien. In de kunst is de kunstenaar eigenlijk de verteller of de verhalende. Soms kiest hij ervoor een persoon op zijn schilderij het verhaal te laten vertellen. Dat gebeurt wel heel letterlijk op het schilderij van Lichtenstein.

/ Geënceneerd

Letterlijk betekent geënceneerd: in scène gezet. Een stilleven is bijvoorbeeld altijd geënceneerd; de kunstenaar schikt alle voorwerpen net zo lang tot ze naar zijn zin staan. Op sommige schilderijen staan realistische personen en voorwerpen, maar toch kan de scène nooit zo hebben plaatsgevonden. Een aantal kunstenaars aan het begin van de twintigste eeuw werkte op deze manier. Zij maakten surrealistische schilderijen. Op het eerste gezicht lijkt *Verboden af te beelden* een realistisch schilderij, maar zie je wat Magritte heeft gedaan?

Höch heeft in haar collage allerlei herkenbare figuren en objecten geplaatst. Maar welk verhaal wil ze ons vertellen? De teksten in haar collage en ook de titel van het werk maken ons niet veel wijzer. Soms helpt het dan als je meer weet over de kunstenaar of over de tijd waarin het werk is gemaakt.

Anoniem, *Middelrijns altaarstuk*, detail met vier panelen (ca. 1410).

Roy Lichtenstein, *Masterpiece* (1962).

René Magritte, *Verboden af te beelden* (1937).

Hannah Höch, *Snee met het keukenmes* (1912).

/ Attriboot

Een attriboot is een voorwerp dat vast bij een persoon of een groep personen hoort en waar je hen aan kunt herkennen. Een kroon en een scepter zijn attributen van een koning. Een koning of keizer draagt vaak kostbare kleding. Lodewijk XIV draagt zelfs een hermelijnen mantel. Freddie Mercury van de popgroep Queen speelt met deze attributen; hij draagt net zo'n mantel, een kroon en hij houdt zijn microfoon vast alsof het een scepter is.

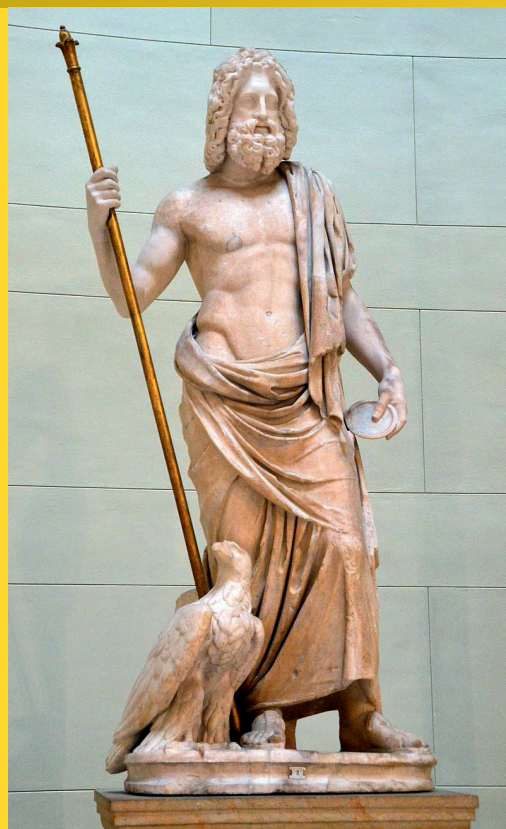
Omdat Zeus de oppergod is van de oude Griekse godenwereld wordt ook hij vaak afgebeeld met een scepter. De adelaar aan zijn voet verwijst naar zijn hoge, goddelijke afkomst. In de wapens van koninklijke families zie je daarom vaak een adelaar; zeker de oude keizers verwezen graag naar hun goddelijke afkomst. Om de vele heiligen uit de christelijke kunst te kunnen herkennen, hebben ook zij een eigen herkenningsteken. De evangelist Johannes heeft net als Zeus een adelaar als attriboot. Deze adelaar zou hem de goddelijke boodschap die hij in de Bijbel moest opschrijven, hebben ingefluisterd.

/ Symbool

Geloof, hoop en liefde, vrijheid, rechtvaardigheid, trouw, het kwaad of vrede zijn begrippen die je niet kunt zien of afbeelden. Daarom hebben we er symbolen voor bedacht. Het bekendst is wel het hartje als symbool voor liefde, maar er zijn nog veel meer symbolen, zoals cijfers, vlaggen, letters of tekens op verkeersborden. Ook dieren worden soms gezien als symbolen. De leeuw uit het Nederlandse wapen is onlosmakelijk verbonden met ons nationale voetbalelftal. De duif staat voor vrede en is het symbool voor de ziel van iemand die overleden is, of de geest van de gestorvene. Er zijn ook geheimzinnige dieren als symbool, zoals de feniks, een mythische vogel, die steeds opnieuw uit de dood kan verrijzen.

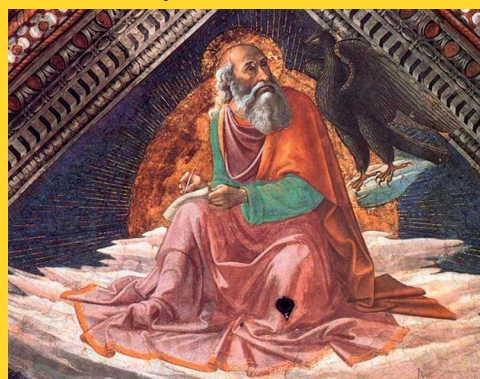
Hyacinthe Rigaud, *Lodewijk XIV van Frankrijk* (1701).

Anoniem, *Zeus* (z.j.).

Freddie Mercury van de popgroep Queen.

Anoniem, *Johannes de Evangelist* (z.j.).